

ESTETIIKKA

Monitieteinen humanistinen termihanke
24.10.2018 | Janne Vanhanen

"Estetiikka" Termipankissa

■ ESTETIIKKA

määritelmä: kauneuden, esteettisen kokemuksen ja arvottamisen teoria

selite viittaa Alexander Baumgartenin käsitykseen estetiikasta aistitietoa koskevana tieteenä, Immanuel Kantin teoriaan esteettisestä kokemuksesta esikäsitteellisenä ja intuitiivisena ymmärryksenä, ja Monroe Beardsleyn esittämään formaaliin yhtenäisyyteen esteettisen objektin määreenä

"Estetiikka" Termipankissa

■ KIRJALLISUUDENTUTKIMUS

määritelmä: 1) filosofian haara, joka tutkii taiteen luonnetta ja merkitystä, taiteellista luomisprosessia, taiteesta nauttimisen ongelmaa, kauneuden olemusta ja taiteen arvottamisen perusteita eri kulttuuripiireissä ja eri aikakausina; 2) tietylle kirjailijalle ja hänen teoksilleen ominaiset esteettiset periaatteet
selite: Baumgarten, Kant, Yrjö Hirn

Läheisiä käsitteitä Termipankissa

■ ESTETIIKKA

- *esteettinen arvo, arvostelma, asenne, elämys, functionalismi, individualismi, intuitio, kokemus, kontemplaatio, objekti, ominaisuus*
- *dialektinen, marxilainen, pragmatistinen ... estetiikka*

Estetiikka Suomessa

- Runousopin ja retoriikan opetusta jo Turun akatemiassa.
- Estetiikan ja nykyiskansain kirjallisuuden professuuri perustettiin Helsingin yliopistoon 1852, virkaan astui Fredrik Cygnaeus.
- Estetiikan institutionaalinen keskus siitä lähtien HY (+ Aalto, Taideyliopisto, Jyväskylä, Joensuu, Lahti).
- Useimmat 1800-luvun suomalaisuusaatteen ajajat käsittelivät myös estetiikkaan kuuluvia kysymyksiä (Lönnrot, Snellman, Topelius, Runeberg...).

ESTETIIKASTA ARKIKIELESSÄ

- "Näkymä sorakuopalle ei ollut kovin esteettinen."
- "Minusta maalausten pitää olla esteettisiä."
 - *Tarkoittaa "sieviä", "perinteisellä tavalla kauniita".*
- "*Nordic noir* -rikossarjojen estetiikka."
 - *Erit. asioiden ulkoasuun viittaava.*
- Esteettiset hoidot (= kauneuskirurgia, ulkonäön parantamiseen tähtäävä hammashoito ym.)
 - *Vrt. ransk. esthéticienne = kosmetologi*

Kuvaaminen

Käsityöt

Matkailu

Musiikki

Pukeutuminen

Rakentaminen ja remontointi

Ulkoilu

Urheilu

Viihde

Muut tuotteet

Rakentaminen ja remontointi / Iskuporakone / Iskuporakone Bosch PSB 570 RE / Iskuporakone Bosch PSB 570 RE

Iskuporakone Bosch PSB 570 RE

Uudenveroinen Iskuporakonesetti terineen. Kätevä kantolaatikko, kulkee vaikka fillarilla.
5 €/vrk tai 30 €/viikko.

Toiminnallinen kunto: ★★★★★

Esteettinen kunto: ★★★★★

LUOKITTELEVA/ARVOTTAVA

- Arkikielen "esteettinen" tai "estetiikka" vertautuu "taide"-sanankäyttöön.
- "Tämä on taidetta/ei ole taidetta" tarkoittaa usein "pidän tästä/en pidä tästä" eli on arvottava lause.
- Estetiikan oppialan tavoite ei ole ensisijaisesti arvottaa yksittäisiä kokemuksia tai teoksia, vaan kehittää teoria sille, miksi ja miten asiat kuten taide tai taideteos ovat olemassa, ts. kysymys on luokittelusta ja sen perustasta.
- Erityisesti 1900-luvun analyyttinen estetiikka on keskittynyt taideteosta määrittävien tekijöiden löytämiseen.

ESTETIIKKA SANAKIRJOISSA

- Kielitoimiston sanakirja:
 1. taiteellisten arvojen tutkimus.
 2. kauneusarvoista kokonaisuutena. *Rakennuksen estetiikka.*
- Britannica:

The philosophical study of beauty and taste.
- Duden:
 1. Wissenschaft, Lehre vom Schönen.
 2. das stilvoll Schöne; Schönheit.
 3. Schönheitssinn.

ESTETIIKKA FILOSOFIASSA

- Estetiikan alaan kuuluvia kysymyksiä – esim. kauneudesta ja jäljittelystä – antiikin filosofiassa käsittelevät erit. Platon ja Aristoteles (*Runousoppi*) vahvasti moralistiselta kannalta: mitä hyvää (tai huonoa) taide (ts. runous ja draama) merkitsee yhteisölle.
- 1600-luvun brittiläiset empiristit (erit. David Hume) siirsivät kysymyksen kohti subjektia, kauneuden kokemukseen ja kokijan kompetenssiin (makuteoriat).
- Varsinaisena oppialana ja filosofian osa-alueena estetiikka muotoutuu ja saa nimensä 1700-luvulla Alexander Baumgartenin myötä (teos *Æsthetica*, 1750).

AISTHESIS

- Estetiikan perustana kreikan *aisthetikos* (aisteja koskeva, havaitseva), *aisthanomai* (havaitseen, tunnen, aistin).
- Baumgartenin *aisthesis* tarkoittaa tunnetta tai havaintoa ja tätä tutkiva oppiala on nimeltään *Æsthetik* (tai *Ästhetik*).
- Baumgarten viittaa tällä ns. "ulkoiseen aistiin", ts. ruumiilliseen, aistimelliseen aistimellisuuteen (vs. rationaalisen tietoisuuden "sisäinen aisti").
- Estetiikka koskee siis aistimellisuutta, aistihavaintojen ja aistittavien objektien maailmaa. Erityisesti kauneuden tunne koettiin estetiikan alueeksi.

ANTIIKIN "ESTETIIKKA"

- Platon (427–347 eaa.) ja Aristoteles (384–322 eaa.) antiikin vaikutusvaltaisimpina taidetta koskevin auktoriteetteina.
- Taiteen käsitettä sinänsä ei tunnettu; nykyään taiteeksi katsotut asiat olivat muiden (käden)taitojen (*tekhnē*) joukossa.
- Jäljittelyä (*mimesis*) pidettiin kuvia ja esityksiä tuottavan taidon perustana – *mimētikē tekhnē*.
- Runoutta, musiikkia ja draamaa tulkittiin myös niiden tunteisiin vaikuttavuuden kautta.

PLATON

- Platon suhtautui epäillen taiteeseen. Koska filosofian korkein arvo oli tieto ja totuus, taide jäljittelevänä toimintana jäi arvoasteikossa vähäiselle sijalle.
- Koska havaittava todellisuus on käsitteellisen todellisuuden (ts. ideamaailma) heijastumaa, on havainnon jäljitteleminen erkaantunut jo kaksi askelta totuudesta.
- Musiikin ja (laulettu) runouden synnyttämä mielenkuohu johtaa ihmisen kauemmas järkisielun rationaalisuudesta. Platon tunnetusti olisi ajanut useimmat runoilijat pois ihannevaltiostaan.

VALTIO

- *Valtio*-dialogissa Platon arvostelee jäljitteleviä taitoja kaikkein kärkkäimmin.
- Mimeettisen taidon tuottamat näennäisoliot olisivat yhtä harmittomia kuin kuvajaiset tai unet, jos ne eivät vaikuttaisi niin voimakkaasti tunteisiin.
- Erityisesti yleisö voi joutua runouden valtaan ja esim. Homeroksen kertomukset jumalien riidoista otetaan tosissaan, ei vertauskuvina.
- Ihannevaltiossa keskitytään välttämättömään – taiteellinen jäljittely ei ole välttämätöntä, joten parasta olisi sallia vain jumalhymnit ja ylistyslaulut.

PLATON

- Toisaalta Platonin dialogeissa käsitellään paljonkin myöhemmän estetiikan olennaisia kysymyksiä.
- Esim. *Ion*-dialogissa keskustellaan inspiraatiosta.
- *Faidroksen* organismi-analogia: kirjoituksen tai puheen tulee olla eheydessään elävän olennon kaltainen.
- *Pidot*-dialogissa Platon esittää kauneuden "porttiteorian": ruumiillis-aistimellisen kauneuden nauttimisesta voimme edetä kohti sielullisen kauneuden järjellistä ymmärtämistä ja siitä edelleen ideaalisen kauneuden henkiseen näkemiseen.
➔ Uusplatonistinen kauneuden hierarkia.

ARISTOTELES

- Aristoteles tunnisti myös taiteiden tunnevaikutuksen, mutta näki sen Platonia myönteisemmin.
- Esim. *Politiikka*-teoksessaan Aristoteles painottaa musiikintuntemuksen luonnetta kehittävää hyötyä, sillä musiikki vaikuttaa tunteiden kautta luonteeseen.
- Mitä paremmin musiikin ja runouden vaikutuskeinot tunnetaan, sen paremmin niitä voidaan hyödyntää kasvatuksessa.
- *Runousopilla* on ollut valtava vaikutus myöhempään taidetta koskevaan ajatteluun

RUNOUSOPPI

- Ei ole säilynyt kuin osin; komediaa käsittelevä osuus puuttuu kokonaan, epiikkakin jää vähiin. Tragedian yksityiskohtainen tarkastelu on tehnyt kirjoituksesta alan tärkeimmän klassikon.
- Tragedian määrittely: kuvaa näyttämöllisen toiminnan kautta kokonaisen tapahtumaketjun, joka aluksi herättää sääliä ja kauhua, mutta saa lopuksi aikaan näiden tunteiden *katharsiksen*.
- Tragedian muodolliset osatekijät: juoni, luonne, tyyli, ajatus, lavastus ja kuorolyriikka. ➡ Paitsi luokittelun, myös tragedian kritiikin kriteereitä.

RUNOUSOPPI

- Aristoteles pitää runoutta jopa historiankirjoitusta filosofisempänä: "Historia kertoo tapahtuneista asioista, runous sellaisista asioista, jotka voivat tapahtua."
- Kronologinen historiankirjoitus sisältää sekä olennaisia että epäolennaisia asioita, runous pysyttelee vain juonen kannalta tärkeissä asioissa.
- Tragedian juonesta yleisö tajuaa tekojen seuraukset, historia luettelee tapahtumia, joita välttämättömyys ei sido toisiinsa. Taiteesta on helpompi oppia!

RUNOUSOPPI

- *Runousoppi* on käypää tavaraa nykyäänkin, siihen viitataan antiikin taidetta käsittelevistä teksteistä eniten.
- *Katharsis* eli puhdistautuminen on elämään jäänyt käsite. Termipankki (kirjallisuudentutkimus): taidekokemuksen yhteydessä tapahtuva puhdistautuminen ja jalostuminen, vapautuminen ahdistuksesta ja jännityksestä.
- Aristoteleen mukaan runous kyllä kuohuttaa, mutta toisin kuin Platon ajattelee, se myös vapauttaa yleisön näistä tunteista puhdistavasti.

ESTETIIKAN OPPIALAN SYNTY

- Antiikin painotus oli taiteen tiedollisissa ja moraalisisissa seikoissa. Mitä taide merkitsee totuuden ja hyvin toimivan yhteisön kannalta.
- 1700-luvulla luonnon ja taiteen tarjoamia esteettisiä kokemuksia alettiin käsitellä kokevan subjektin ja kokemuksen kohteen näkökulmista.
- Alexander Baumgarten (1714–1762) määritteli uuden oppialan, estetiikan, olevan aisteihin ja kuvitteluun perustuvaa tietoa (*epistēmē aisthetike*).
- Subjektille kauneuden kokemus merkitsi vapautta: mielikuvituksen vapaata ja miellyttävää liikettä.

UUDEN AJAN MAAILMANKUVA

- Renessanssi ja 1600–1700-lukujen tieteellinen kehitys irrotti myös esteettiset ilmiöt pelkästä uskonnollis-metafyysisestä tulkinta- ja arvottamiskehyksestä.
- Hyvä maku tuli keskustelun aiheeksi 1600- ja 1700-luvuilla. Klassismin sääntöpoetiikka painotti antiikin esikuvaa hyvän maun kriteerien perustana. Tätä vastaan esitettiin "modernistisia" näkemyksiä tunteisiin perustuvien arvostelmien autonomisuudesta järkeen nähden.
- Esim. Blaise Pascal (1629–1663): maku ei ole tiedollinen kyky vaan subjektiivinen erottelukyky.

MAKUTEOREETIKOITA

- Mihin makuarvostelmat perustuvat? Ehdotuksia:
- Mielleyhtymiin; Archibald Alison (1757–1839) esitti että jotkin havainnon kohteiden ominaisuudet synnyttävät tiettyjä mielentiloja ja mielleyhtymiä.
- Eri kykyjen yhteistyöhön; Edmund Burken (1729–1797) mukaan maku toimii yhteistyössä ulkoisten aistien, mielikuvituksen ja arvostelukyvyn kesken.
- Sisäiseen aistiin; Francis Hutcheson (1694–1746): kauneuden kokemus perustuu sisäiseen aistiin, joka on välitön ja vailla periaatteiden tai syiden pohdintaa.

MAKUTEOREETIKOITA

- David Hume (1711–1776) käsitti maun myös sisäiseksi aistiksi. Ihminen on epärationalisempi kuin luulee eikä välttämättä ymmärrä ja voi tulkita kokemuksiaan.
- Kauneuden kokemus syntyy sisäisestä aistista, joka toimii yhdessä havaintoaistien kanssa.
- Kauneusarvostelmiin kuuluu kohteen ominaisuuksien vertailu vastaavan lajisiin kohteisiin. Tähän kuuluu myös vertailu toisten arvostelmien kesken.
- Yleiset tottumukset, yhteinen keskustelu ja yhdenmukainen fysiologia ja psykologia takaavat sen, että makuarvostelmilla on yleistä pätevyyttä.

RATIONALISMI JA ESTETIIKKA

- 1600–1700-lukujen rationalistit: vain looginen ajattelu on tieteen tarpeisiin kyllin ankaraa.
- Silti esteettinen tieto voi olla arvokasta, sillä se on ekstensiivistä, eli sulattaa erilaiset kokemuksen piirteet yhdeksi kokemukseksi.
- Aistinvarainen kokemus, mielteet ja näihin perustuva kuvittelukyky saavat itsenäisen aseman järjen rinnalla.
- Viimeistään Immanuel Kant (1724–1804) vakiinnutti estetiikan alueen filosofian kentällä "kolmannella kritiikillään" *Kritik der Urteilskraft* (1790).

KANT JA ESTETIIKKA

- Kantin mukaan estetiikka on oppiala, jossa tutkitaan aistinvaraista tietämistä, makuarvostelmia sekä luonnon ja taiteen herättämiä kauneuden ja ylevän kokemuksia.
- Kant erottaa toisistaan tiedollisen, moraalisen ja esteettisen alueet ja antaa niille toimintaperiaatteet.
- Makuarvostelmat perustuvat arvioivan subjektin mielen rakenteisiin ja arvostelman perusta on mielihyvän ja -pahan tunteissa, jotka syntyvät arvostelman kohteen ja kuvittelukyvyn yhteisvaikutuksesta.

KANT JA ESTETIIKKA

- Olennaista on arvostelman *refleksiivisyys*, kohteeseen ei sovelleta valmiita kriteerejä vaan ne muodostetaan arviointiprosessissa.
- Makuarvostelma on täysin pyyteetön, koskee siis vain itseään itsensä vuoksi.
- Toisaalta arvostelma on yleinen: se esitetään siten, kuin se olisi yleinen sääntö.
- "Kaunista on se mikä miellyttää yleisesti ilman käsitettä."
- Esteettinen arvostelma ei ole tiedollinen, mutta voi laajentaa näkemyksiämme kohteesta ja kokijasta.

TAIDE JA ABSOLUUTTI – saksalainen romantiikka

- Schelling: vapaus voidaan tehdä objektiiviseksi taiteessa. Taide käsitteellistymättömänä toimintana voi antaa hahmon sille tiedostamattomalle tapahtumiselle, joka on käsitteellisen esityksen ehto.
- Toisaalta filosofia voi tehdä tietoiseksi sen, mikä taiteessa tapahtuu tiedostamatta. Hegel: filosofian tulee käsitteellistää ja arvioida taiteiden toimintaa.
- Estetiikka on Hegelille taiteen filosofiaa, joka on tietoa taiteen olemuksesta. Taide on yksi absoluuttisen hengen ilmaisumuodoista ja taiteen historia tärkeää.
- *Vorlesung über die Ästhetik* (postuumisti 1835–38)

(MYÖHÄIS- JA JÄLKI-)MODERNI ESTETIIKKA

- 1800- ja 1900-lukujen avantgardeliikkeiden jälkeen kauneutta ei voitu enää nostaa itsestään selvästi estetiikan tärkeimmäksi käsitteeksi.
- Estetiikan osa-alueiksi muotoutuivat esteettisen kokemuksen, taiteen ja taideteoksen määrittely.
- Taideteoria = kokoava selitys siitä, mikä on taiteellisen toiminnan ja sen vastaanoton arvo ja toiminnan tapa.
- Ehdotuksia taiteen kokemuksen "yttimeksi": ilmaisuteoria, formalismi, institutionalismi...
- Taide osana yleistä subjektiviteetin ja yhteisön filosofiaa ns. mannermaisessa filosofiassa.

Irrationalistinen juonne estetiikassa

- Romantiikasta ja 1800-luvun edistyskeittäisestä avantgardesta (esim. Baudelaire) alkanut ajattelusuunta korostaa esteettisen kokemuksen "järjettömyyttä" ja sitä kautta autonomisuutta.
- Friedrich Nietzsche ja taiteen dionyysisuus.
- Erityisesti 1900-luvun mannermaiset ajattelijat ja taiteilijat, kuten Georges Bataille, Pierre Klossowski, surrealistit, psykoanalyttiset teoreetikot, Maurice Merleau-Ponty tai Gilles Deleuze näkevät taiteessa subjektin rajoja liudentavan potentiaalin.
➔ Kantilaisuus vietyä äärimilleen.